

DUMBOVICH EMIL

A gyalogság szerepe a szabadságharcban

Valahányszor a szabadságharc dicsőséges küzdelmeit idézzük magunk elé, önkéntelenül is megjelenik előttünk a szabadságharc bar-naatillás, kéknadrágos, magascsakós, szuro-nyos puskás honvédgyalogos alakja és meg-elevenednek előttünk a szegedi 3. kéksapkás és fehér kakastollas, valamint a kassai 9. pi-rossipkás honvédzászlóalj s a többi honvéd-zászlóalj haláltmegvető bátorsággal végre-hajtott szuronyrohamai is. De emlékezetünkbe idézi a népfelkelő, vagy nemzetőr gyalogos kaszával, fejszével, vasvillával és lándzsával felfegyverzett dicső alakját is.

És ez természetes is. Szabadságharcunk főfegyverneme kétségtelenül a gyalogság volt, az 1848/49-i magyar honvéd hadsereg történe-tének dicsőséges lapjai elsősorban a honvéd gyalogság, egykorú nyelven a „honvéd és nemzetőri gyaloghad” hőstetteit hirdetik.

Ha ennek tárgyi okait vizsgáljuk, úgy mindenekelőtt azt kell megállapítani, hogy a hadtörténelem ez időszakában a gyalogságnak általában mi volt a jelentősége és szerepe, másodsorban pedig jelesen a magyar szabadságharc különleges adottságai közepette kell e fegyvernem súlyát és jelentőségét méltat-nunk, illetve elbírálnunk.

A gyalogságnak jelentőségét ez időszak-ban legjobban úgy érzékeltethetjük, ha a többi akkor létező fegyvernemekhez való vi-szonyát határozzuk meg. A gyalogság töme-génél és fegyverzeténél fogva kezd a „fegy-vernemek királynője” lenni, a lovasság csata-döntő jelentősége csökkent, míg a tüzérség még fejlődőben van.

Még nagyobb a gyalogság jelentősége, ha a honvédseregben elfoglalt helyzetét vizs-gáljuk.

Honvéd gyalogság 1848-ban.

1848/49-i honvédségünk: *forradalmi had-sereg*, mely úgyszólván a semmiből, improvi-záltan keletkezett. Személyi, szervezési és anyagi problémák, valamint a folyton felme-rülő újabb és újabb mindig sürgős katonai követelmények szinte megoldhatatlan felada-tok elé állítják a fiatal, önálló Magyarországot. De a lelkesedés és forradalmi lendület meg-birkózik a feladatokkal. Azt hiszem, helyesen ítéljük meg a tényeket, ha azt mondjuk, hogy 1848/49-i szabadságharcunk legnagyobb, leg-forradalmibb teljesítménye éppen az volt, hogy hadseregét, a honvédséget viszonylag oly tökéletesen fel tudta állítani. És itt termé-szetes volt, hogy a nehezebben rögtönözhető fegyvernemek szervezése terén, mint a tüzér-ség — bár e téren is kimagasló eredménye-ket értek el — az eredmény kisebb volt.

Egy jellemző adat adjon még erről helyes képet. A honvédség legnagyobb létszámát 1849 júniusában érte el. Ekkor a honvédség állott:

162 zászlóalj (szabad csapatok, nemzetőrök nélkül),
148 lovasszázad (szabad csapatok, nemzetőrök nél-kül),

472 löveg (a vár- és ostromágyúkon kívül).

Ugyanakkor az osztrák hadsereg állott:

175¹/₃ zászlóalj,
148¹/₂ lovasszázad,
605 löveg.

Ugyanakkor az intervenció orosz hadsereg állott:

175 zászlóalj,
226 lovasszázad,
584 löveg.

E kimutatás rávilágít arra, hogy tüzérségben a honvédsereg bizony jóval gyengébb volt ellenfelénél, amit vérrel, tehát gyalogsággal kellett kiegyenlítenie.

Ha a létszámviszonyokat tekintjük, ak-kor a szabadságharc egyik legnagyobb csatá-ját, az isaszegi csatát alapulvéve és ez vonat-kozik nagyjában az egész szabadságharc ide-

jére, a gyalogság, a lovasság és tüzérség aránya egymáshoz (a kisszámú műszaki és vonatcsapatot figyelembe nem véve) 80:13:7 volt. A többi hadseregben a gyalogság arányszáma 73—75 körül mozog.

Ezekből az adatokból is kétségtelenül kitűnik, hogy ezen hadtörténelmi időszakban a *gyalogság volt a harcnak a főhordozója*. Persze még jobban eltolódik ez a szám a honvéd gyalogság javára, ha a nemzetőri és szabadcsapatokat is figyelembe vesszük, mivel azok kizárólag gyalogos és kisebb részben lovasalakulatokból állottak.

Szervezés.

Az 1848/49-i honvéd gyalogság magva a volt osztrák hadsereg Magyarországon és Erdélyben állomásozó 43 sorgyalog zászlóaljja volt.

Ezek természetesen — az osztrák abszolutisztikus rendszernek megfelelően — túlnyomóan területenkívüli kiegészítésű, idegen nemzetiségű (német, olasz, lengyel, román stb.) csapatok voltak, melyek megbízhatósága nagyon is kétséges volt, miért is a kormány sürgette az országban lévő idegen csapatok felváltását az ország határán kívül állomásozó magyar ezredekkel. Ennek eredményeképpen azonban mindössze 6 zászlóalj érkezett Magyarországra, főként azért, mert a többi magyar ezred Olaszországban harcolt Radetzky alatt. Az idegen zászlóaljak elszállítása, ill. ellenségeinkhez való átállása folytán megmaradt 21 ú. n. *sorgyalog zászlóalj*. E sorgyalogzászlóaljak nagy része vitézül végigküzdötte a szabadságharcot. Tisztjeinek, legénységének egy része átlépett az új honvédségbe, míg a szabadságharc vége felé ezek is honvéd zászlóaljjakká alakultak át, de a fehér kabátot többnyire végig viselték.

Mint már említettük, a szervezés rögtönzött volt és a szükségletehez alkalmazkodott. A villámgyorsasággal egymásra tornyosuló események nehéz feladat elé állították a magyar kormányt és a magyar népet. De a magyar nép forradalmi lendülete csodálatosan reagált az eseményekre. Gomba módjára bujtak elő a veszély nagyságához képest a hatalmas hadsereggé egyesülő lelkes hazafiak.

Mindenekelőtt megalakult először az ú. n. *polgári őrség*, a belrend fenntartására, a belügyminiszter fennhatósága alatt. A márciusi ifjúság tömegesen tódult úgy Pesten, mint vidéken a polgárőrség zászlói alá.

Röviddel utána április hóban máris szilárdabb alapokra és szervezettebb formában kell a belrend, személy- és vagyonbiztonságot megszervezni. Ekkor került sor a polgárőrség helyett a *nemzetőrség* megszervezésére, mely mint az erre vonatkozó rendelet mondja „a szükséges rendőri intézkedések fenntartására szorítkozik”. Azonban rendkívüli esetekben nemcsak helyi közbiztonsági feladatokra, hanem az ellenség ellen való harcra is hivatva volt, elsősorban felállítási helyén, másodsorban attól távolabb is. A nemzetőrség később már a hadügyminiszter fennhatósága alá tar-

tozik. A szolgálat 20—50 évig kötelező volt és jellemző, hogy abban csak az teljesíthetett szolgálatot, aki bizonyos vagyonnal, vagy jövedelemmel rendelkezett. Június hóban az ország területén már 116 nemzetőrségi gyalogos zászlóalj van megszervezve.

E nemzetőrségi csapatoknak hátránya volt, hogy nagyobbára rendes jövedelmű, családos emberekből állván, azokat lakóhelyüktől távol és hosszú időre alkalmazni nem lehetett. Ezen bajokon segítendő, augusztusban az ország négy kerületében egy-egy ú. n. *mozgó nemzetőrségnek* felállítását határozza el a kormány 8000—8000 fővel. Egyik csapat parancsnoka Görgei Arthur őrnagy, a későbbi főparancsnok volt. Ezek feladata volt területükön a rendes hadsereg támogatása.

Ezekből később, midőn a honvéd zászlóaljak szervezése már előrehaladt, minden megyében az ú. n. *új mozgó nemzetőrség* alakul meg. Ezek nem tartoznak már a rendes hadsereghez, hanem mint guerilla (mai nyelven partizán) harcot folytató alakulatok folytatják működésüket. Ezek feladata volt megyéjükben szabadon az ellenség ellen működni. Ha azonban ott ellenség nem volt, tartoztak a szomszéd törvényhatóságban is az ellenség ellen harcolni.

De máris újabb követelmény származott májusban a szerb és horvát fenyegető mozgalmak következtében. Ennek eredménye volt az ú. n. *rendes nemzetőrség* felállítása önkéntesekből, hogy „a rendes sorkatonasághoz hasonlóan és azzal karöltve szálljanak síkra a nemzet törvényes jogait csorbító felkelők ellen”. Egyelőre 10 zászlóalj felállítása határozottat el. E rendes nemzetőr (majd Kisfaludy Károly nyomán *honvéd*) zászlóaljak felállítása júniusban befejeződik. E honvédzászlóaljak képezik a később hatalmas honvédség alapját.

Az önálló Magyarország azonban folyton újabb feladatok előtt áll, a lángok az ország határain és azon belül mindenütt felcsapnak, júliusban 14, szeptemberben 16, majd már sorozás útján kötelezett újoncokból októberben 42, decemberben 62, 1849 februárban 72, áprilisban 91, májusban 106 és végül júniusban 140 a honvédzászlóaljak száma. Ezek egy része a már meglévő nemzetőrségi zászlóaljakból és egyéb önkéntes csapatokból alakul meg.

A honvédzászlóaljak teljesen az osztrák sorgyalogság mintájára szerveztettek meg. Egy zászlóalj állott 6 századból, egy század 4 szakaszból. A zászlóalj létszáma papíron 930 fő volt, mely azonban állandóan hullámzott.

Újoncozás alá esett minden 19. életévét betöltött polgár, minden osztály- és egyéb különbség nélkül, csak a ma is szokásos kivételekkel (egyházi személyek, családfenntartók stb.). Elsősorban a 19 évesek, majd pedig, a szükségletnek megfelelően, a többi korosztályok voltak sorrendben igénybeveendők. Az addig szokásos helyettesítés és megváltás tilos volt.

A honvéd hadsereg szervezetszerű (hadrendi) gyalogságát majdnem kizárólag a sorgyalog és honvéd zászlóaljak alkották.

Ezenfelül megalakulnak önkéntes *szabadcsapatok*, melyekhez tartoznak az idegenlégiók is.

Kápolnai csata. Than Mór vízfestménye.

Az önkéntes szabadcsapatok jellege nemcsak az önkéntes mivoltukban volt, hanem hogy felállító parancsnokaik költségén fegyverezték fel őket és azok viselték fenntartásuk költségeit.

A gyalogos szabadcsapatok közül leghíresebb volt a Hunyadi-csapat, Nemegyei szabadcsapata, a sáros-megyei vadászcsapat, a bihari önkéntesek, a Zrínyi szabadcsapat, a Rákóczi szabadcsapat, a Bocskai szabadcsapat, a felsőmagyarországi szabadcsapat stb. Rózsa Sándornak is volt egy szabadcsapata, mely azonban csak 1848 novemberéig működött, mert rablásai, a polgári lakossággal való kegyetlenkedései miatt a kormány feloszlatta.

Az *idegen légiók* sorába tartoztak a bécsi légió, az olasz légió, a lengyel légió, a német (halálfejes) légió, a tiroli vadászok; még egy kis francia szabadcsapat is megalakult Lafitte nyelvtanár vezetése mellett.

E szabadcsapatok és légiók általában egy századtól két zászlóaljig terjedő létszámúak voltak. Ezeknek nagyrésze a honvédség hadrendi szervezetében harcolt.

Végül pedig megszervezték a *népfelkelést* (szabad mozgó csapatok), mely kizárólag guerillaharcra szolgált. Mint Kossuth (1848 december 18-i) kiáltványában mondta „Az ellenséggel szemközt ott áll vitéz seregünk. A nép pedig, mint fáradhatatlan hangyasereg vegye őt körül minden oldalról.”

A nem honvédsereg kötelékébe tartozó szabadcsapatok és mozgó nemzetőrök létszáma állandóan hullámzott, létszámuk 1849 nyarán mintegy 20.000 fő volt.

Ezenfelül 1849-ben az orosz fenyegető betörés hírére a Felvidéken egy *véd-sereg* alakult meg az északi határok védelmére nyolc zászlóaljjal. Az akkori határőrszervezetnek megfelelően, csak konkrét feladatok felmerülése esetén voltak a lakóhelyekről összevonandók és alkalmazandók.

A honvédszolgálat ezredköteléket nem ismert.

A honvédszolgálatiak először gyalogdandárokba tagozódtak. Egy gyalogdandár általában 2–3 zászlóaljból, $\frac{1}{2}$ –1 lovasszázadból és 5–8 lövegből állott. 2–4 dandár egy hadosztályt, 2–4 hadosztály egy hadtestet képezett. A hadművelleti egység a hadtest volt.

1849 nyarán a honvédség átszerveztetett, melynek következtében a dandárkötelék megszűnt. Egy gyaloghadosztály 5 zászlóaljból és 8 lövegből állott. Egy hadtest 2 gyalog- és 1 lovashadosztályból állott (10–12–40 löveg).

A valóságban a szervezés a legnagyobb eltéréseket és változatosságot mutatta fel.

A szervezés bírálatánál mindenekelőtt rá kell mutatni a következőkre:

Midőn Mészáros hadügyminiszter a szervezést megkezdte, a rögtönzés, helyesebben a kétszeres rögtönzés veszélyétől tartva (új felállítás, új szervezettel), az új sereget is a régi, vagyis osztrák szervezet szerint óhajtotta felállítani és csak a béke helyreállítása után gondolta magyarrá való átállítását és ezért még a német vezényleti nyelv fenntartását is javasolta. A másik párt ellenben követelte, hogy a hadsereg teljesen magyar szellemben szerveztessék meg. Így a kormányon és a képviselőházban belül két párt alakult meg. Ebből született meg az a kompromisszumos megoldás, mely főleg a humanitás (botbüntetés eltörlése, rövidebb szolgálati idő, stb.) szempontjából tartalmazott lényeges változásokat. Később még egy probléma merült fel, a nemzetőrség, szabadcsapatok és népfelkelés problémája. Míg Görgei azon a véleményen volt, hogy az összes nem hadrendi alakulatokat fel kell oszlatni, addig Kossuth az e csapatok megszervezésétől, illetve fellépésétől átütő eredményt várt.

Ha már most véleményt akarunk mondani, akkor mindenekelőtt legyen szabad egy analógiára rámutatnunk: ma is egy új hon-

védtséget szervezünk békés viszonyok köze-
pette, mégis látjuk, hogy minden téren, így
szervezési téren is, mennyi multbeli „gátlás-
sal” kellett és kell megküzdeni az arra hiva-
tottaknak, mily nehéz a multtól teljesen, azon-
nal elszakadni és újat alkotni. Ha e gondol-
latban elmélyedünk, akkor látjuk és meg fog-
juk érteni azokat a súlyos problémákat, mely-
lyel szabadságharcunk honvédségének meg
kellett küzdenie, amikor is a háborús szükség
égető sürgőssége közepette kellett a felállít-
tandó hadsereg gerincét, a gyalogságot meg-
szervezni. A másik igen fontos tényező, mely
az új honvédség szervezését befolyásolta az
anyagiak voltak, ezek nem tették lehetővé,
hogy tökéleteset alkossanak, e tényekhez
bővebb magyarázat nem kell. Mindezeket
mérlegelve megállapíthatjuk, hogy termé-
szetszerűleg csak kompromisszumos megoldás
jöhetett létre és ezért a szervezést jónak
kell találnunk.

Bővebben és részletesebben kell és érde-
mes foglalkoznunk a szabadságharc jellegze-
tes szervezésű alakulataival, a nem hadrendi
kötelékbe tartozó gyalogsággal: a nemzetőr-
séggel, mozgó nemzetőrséggel, szabadcsapa-
tokkal és népfelkelőkkel. Ezek az alakulatok
nagy rokonságot mutatnak fel, a mostani
világháború partizánjaival.

Ezekről a következő szemelvények szolgáljanak a
helyes képet megalkotni.

Az ozorai csata (1848 október 7-én) nemcsak a fia-
tal magyar honvédség, hanem az egész szabadságharc
egyik legkiemelkedőbb fegyverténye volt, sőt, hogy
egyedüli oly csatája volt, ahol nagyobb ellenséges erők
semmisítették meg.

A Róth-féle hadoszlop, mely Jellasich jobbszárnyát
képezte, Perczel tábornok 3000 gyalogos, 200 lovas és
8 ágyúból álló hadoszlopával összeütközött és a Sió
vonaláig szorítottatott vissza. Amde ekkor a vidéki rend-
kívül tevékeny népfelkelés a mögötte lévő összes hida-
kat felszedte és ezrelve lepte el a folyó balpartján,
Ozora körül fekvő dombokat, úgy hogy a horvátok ki-
kerülhetetlen kelepében érezték magukat.

Ennek eredménye volt, hogy a Róth-féle hadoszlop
(2 tábornok, 3 törzstiszt, 50 tiszt, 7500 katona, 12 ágyú,
5 zászló) feltétel nélkül megadta magát.

E nagy siker elsősorban főként a tolnai nemzet-
őröknek és népfelkelőknek volt köszönhető, kik attól
kezdve, hogy Róth hadoszlopa területükre ért, éjt és
nappalt nem ismerve, nyugtot nem hagyva, állandóan
zavarták az ellenséget.

A történeti hűség kedvéért még megemlíthető,
hogy 5-én Róth elővédje Báránánál ezer emberrel szin-
tén megadta magát.

Szintén igen eredményes működésről tettek tanu-
ságot a székesfehérvári nemzetőrök. Jellasich betegeli
és készletei őrzésére, valamint Róth tábornokkal való
összeköttetés céljára Székesfehérváron 1500 horvát
határőrt hagyott vissza. A város nemzet- (polgár) őrsége
1848 október 3-án puska nélkül, csupán házi- és gazda-
sági eszközökkel megtámadta a horvátokat, lefegyve-
rezte őket és nemcsak előzőleg elszedett vadászfegyve-
reit szerezte vissza, hanem tetemes zsákmányra is szeri-
tett; többek között 1500 puska, 2500 mázsa liszt és
60.000 töltény jutott birtokukba.

1848 október 31-én a főleg székely nemzetőrökből
álló csapatok Szászrégenig üldözik Urbán alezredes kis
csoportját (kb. 2000 fő). A székelyek nagy számbeli túl-
erőben voltak. Megadásra szólították fel Szászrégen vá-
rosát és felhívják, hogy élelemmel lássák el a széke-
lyeket. A szászok abban reménykedve, hogy Urbán
visszatér, a tárgyalásokat vonatottan folytatják, mire
a székelyek türelmüket elveszítve, a városra vetik
magukat és azt kíméletlenül kifosztják. Közben tűz kö-

vetkezében a város nagyrésze elpusztul. „Éz a nap a
nekivadult székely had magatartásában hihetetlen for-
dulópontot képez, fegyelme eltűnt, harci kedve pedig
egyszerre lelohadt. Az egyes csapatrészek zsákmánnyal
megrakodva és többé sem szép szó, sem fenyegetésre
nem hallgatva, feltartóztatathatatlanul erdős-bérces ott-
honukba térnek vissza. A felbomlott sereg maradvá-
nyait, mintegy 2000 embert, Sombori Marosvásárhelyre
vezette vissza.” Ez a 2000 ember is, az ellenség közele-
désére, széjjelszéledt, illetve hazatért.

Nugent osztrák altábornagy, ki Muraközéből tört
be Jellasich-al (1848 októberben), nehogy a Róth-féle
oszlop sorsára jusson, Zalában a hátamögött gyülekező
kb. 10.000 főnyi felkelt néptől megijedve, sietve Mura-
közbe vonult vissza.

A schwechati csata (1848 október 30-án) után Gör-
gei jelentéséből: „a soproni gyalognemzetőrök azon
puszta hírre, hogy jön az ellenség, egyenest haza-
futottak”.

Görgei véleménye (1848 november 11-i
jelentéséből) „Legjobb lenne minden nem
rendes csapatot haladék nélkül feloszlatni...
Az önkéntes zászlóaljok keveset, vagy éppen
semmit sem érnek... Ők csak avégett lát-
szanak itt lenni, hogy a törvényt kigunyol-
ják és a bennök lakó rossz szellem által ra-
gályként a legjobb csapatainkat is megfer-
tőztessék... Azért el velők.”

A szabadság történetét tovább tanulmá-
nyozva megállapíthatjuk, hogy Görgeinek
nem volt igaza. A szabadságharc nemzetőr,
népfelkelő hősei nagy szolgálatokat tettek a
nemzet ügyének. E ki nem képzett, rendes
fegyverzettel nem bíró csapatok, különösen
a szabadságharc első idejében és különösen
a lelkes Dunántúlon teljesen igazolták Kos-
suth Lajos elgondolását. Később ezen ala-
kulatok fiataljai már a honvéd zászlóaljok
dicsőségét öregbítették.

A magyar szolgálati nyelv általánosan
csak az új honvéd és nemzetőr alakulatok-
nál volt használatban, annak általános elter-
jedése már csak azért is nehézségekbe üt-
között, miután sok tiszt a magyar nyelvet
egyáltalán nem, vagy hiányosan beszélte,
másképpen pedig a magyar katonai műnyelv
ez időben egyáltalán nem létezett, illetve
a szabadságharc viszonylag rövid ideje alatt
megalkotott magyar katonai szaknyelv már
beidegződni nem tudott. Sok helyen a ve-
zenyleti és szolgálati nyelv mindvégig német
maradt (különösen a volt sorgyalogság zászló-
aljainál). Jellemző, hogy a kiadott magyar-
nyelvű szabályzatokban a vezényszavak és
szakkifejezések zárójelben mindenütt német
nyelven is fel voltak tüntetve. E tény azon-
ban mit sem von le a szabadságharc honvéd-
sége dicsőségéből, így is sokkal nagyobb
volt, mint Ferenc József, vagy Horthy ma-
gyar vezényleti és szolgálati nyelvvel ren-
delkező honvédsége. A nyelvi probléma nem
játszhatott szerepet ott, ahol a szabadság és
forradalom nagy eszményei vezérelték az
embereket.

Kiképzés.

A katonai kiképzés alapját lényegileg a
császári osztrák hadsereg szabályzatai és
utasításai határozták meg, melyeket fokozato-
san magyarra fordítottak.

A kiképzés célját az 1849-ben kiadott „Oktatószabályzat a magyar honvéd és nemzetőri gyaloghad számára” c. könyv a következőkben fejt ki:

„A gyalog sorkatona rendeltetése tulajdonképp az, hogy kapcsolt (zárt) rendben és nagy tömegekben az ellennel megvívjon. Mindamellet szükséges, hogy a felosztott, vagy elszórt rendben is, egyenként az ellenséggel megküzdeni elég ügyességgel bírjon, amidőn a földtér, vagy egyéb körülmények azt úgy kívánják.”

Elsősorban tehát *zártrendben volt feladata harcolni*, a kiképzés súlyát is tehát erre kellett helyezni.

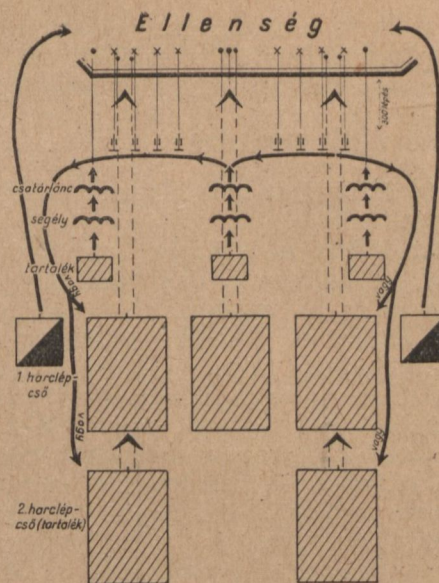
A zártrendben való kiképzés felölelte a menet-, (lassú, 90—95 lépés, gyors, 105—108 lépés és csendes, 120 lépés percenként), fordulatok, igazodások, kanyarodások, irányváltoztatások, húzódások és alakzatváltoztatások úgy állóhelyen, mint menetközbeni gyakorlását. Ezeket bizony, az egykorú szabályzatokat lapozgatva, nem könnyű megtanulni. Ha harcra van kilátás, 100—150 lépésnyire egyes embereket kell felderítésre (a mi fogalmaink szerint terepkutatóként) előreküldeni.

Az osztott csatarendben, vagy csatárrá való kiképzés alapja a *csatárlánc* volt, melyet a zászlóaljok előtt akkor kellett megalakítani, ha a terep fedett, vagy hullámos volta azt megkívánta. E célból rendszerint az alakulat egyharmad részét lehetett igénybevenni. A csatárlánc láncszemekből (egy tag = 3 ember) állott (a rajkötélék ismeretlen volt), melyekben az emberek egymástól általában 3 lépésnyire, a láncszemek egymástól általában 12 lépésnyi távolságban voltak. A csatárkiképzésre részletekben, ma is érvényesnek tekinthető elveket állapítottak meg. Jellemzésül: a csatárkiképzés alapja a testgyakorlásban való jártasság. A testgyakorlás ugrásban, mászásban és futásban való kiképzésre kell kiterjedjen. Ennek különböző módjait a szabályzat részletesen szabályozza. Amint látjuk, egész modernnek tekinthető alapelvek.

A csatár a csatárlánc megalakulásakor „súlyba”, utána lövésre kész helyzetben viszi puskáját. A fedezéket nyújtó lehetőségeket ki kell használni (árkok stb.), ha ilyen nincs, az ellenséges tűz és látás ellen lefekvéssel kell védekezni, dombtetőn nem szabad megállni, a leplezésre szolgáló növényzetet ki kell használni, utcákban ne a közepén, hanem a házakhoz tapadva kell mozogni, a puska megtöltése (mivel ahhoz meg kell állni) lehetőleg fedezévonallal mögött történjen. A csatár lassú lépésben mozog, ha azonban az ellenséges tűz, illetve az elérendő legközelebbi terepfedezés megkívánja, sebes lépésben kell mozogni. A láncszem három embere közül egyiknek mindig tüzkésznek kell lennie, az ellenséget a főveg lengetésével kell jelezni stb. Kifejezetten tilt minden alakíságot, illetve megkötöttséget. Pontos szabályozza és pedig nagyon észszerűen, nemcsak az előnyomulást, hanem a visszavonulást végrehajtását is. A csatárláncot rendszerint dobszóval mozgatták, illetve irányították.

A csatárlánc megerősítésére és felváltására (jellemzően: fegyvertisztítás és lőszerutánpótlás céljából) is intézkednek az egykorú szabályzatok. A csatárláncot rendszerint az ellenséges tűzön kívül, de nem túl korán, kellett megalakítani.

A kiképzés még felölelte természetesen a lökiképzést és a szuronyharcra való kiképzést és pedig úgy zártrendben, mint elszórt rendben. A lökiképzés az akkori fegyverzet miatt igen sok alakíságot is megkövetelt. A szuronyharc alapján a szuronyvívásban való gyakorlás volt és elvben az egyszerűséget követelte meg, mégis egy igen szövevényes kiképzési ág volt. Nem hisszük, hogy a szabadságharc honvédeinek ellenállhatatlan szuronyrohamai a szuronyvívásban való kiképzés eredményei voltak.

Harcalakzatba való fejlődés.

A kiképzést e szabályzatok alapján folytatni nem lehetett, mert e szabályzatok a 8—14 évig terjedő tényleges szolgálati idővel rendelkező császári hadsereg számára készültek. A honvéd gyalogság részére nemcsak, hogy évek nem, de hónapok sem, sokszor csupán napok állottak e célból rendelkezésre. A kiképzés „gyakorlati” volt a szó legszorosabb értelmében, mert a harctéren folyt le ütközetek és csaták közepette és között. Nemcsak a háború sürgető követelményei, hanem a tisztekben, oktatókban, fegyverzetben való hiány és e megoldást követelte meg.

Az u. n. hadfogadó (toborzó) irodák, majd 1848 novemberétől a megalakult hadmegyék (megfelel a kiegészítő parancsnokságnak) székhelyén jelentkező, vagy besorozott ujoncokat néhány e célból kijelölt honvédzászlóaljnál (kb. 25 zászlóaljra jutott egy pótzászlóalj) kellett kiképezni. Azonban a szabadságharc hullámzó harctéri eseményei, valamint egyéb célszerűségi szempontok miatt kénytelenek voltak az ujoncokat összegyűjtve a pótlásra tekintetbejövő seregtesthez közvetlenül útbaindítani, ahol azokat átvették.

Természetes, hogy az említett körülmények miatt a kiképzés nem lehetett tökéletes, különösen ha figyelembe vesszük a szembenálló 8—14 éves szolgálati idővel rendelkező osztrák és orosz hadsereg gyalogságát és a gyalogsági tömeg sajátos, alapos kiképzését és fegyelmet követelő harcászatait. Az osztrák hadsereg 1848 decemberében megindult támadása sok balsikert okozott a honvéd gyalogságnak, de a téli hadjárat alatt a lelkesedés és akarat csodákat művelt, úgy, hogy az 1849 évi tavaszi hadjárat kezdetekor az osztrák gyalogsággal szemben már kiképzésben egyenrangú gyalogság állott szemben, amit a szabadságharc osztrák történetírói is megállapítanak. A szabadság lelkesítő eszményei, szellemisége voltak azután azok a té-

nyezők, melyek a küzdelmet eldöntötték a honvéd gyalogság javára a császári hadsereg hivatásos, zsoldos szellemű gyalogságával szemben.

Harc mód.

A harc lefolyását sematikusan a szöveg-vázlat tünteti fel. (L. 35. old.)

Mindenekelőtt a tüzérség az arcvonal előtt és a térközökben vonult fel (lovassági fedezet mellett) és igyekezett az ellenséges tüzérséget leküzdeni. Ezután indult meg rendszerint a gyalogsági támadás. Először az előlévő csatárlánc nyomul elő és nyitja meg a tüzet általában 300 lépésről, majd ezt követi a zártrendben (ú. n. rohamoszlopokban) előre nyomuló főcsapat. A csatárláncot elérve ez is megkezdi a tüzet, hatalmas ösztüzeket zúdítva az ellenségre. A továbbiakban az előlévő csatárlánc a főcsapathoz zárkózott, vagy pedig a szárnyakat megkerülve a tartalékhoz vonult be. Azután megkezdődött a szuronyroham. 150 lépésig gyors, 60 lépésig sebes lépésben. Utána pedig teljes futásban, nagy harcizajjal (ha zene volt annak hangjai, egyébként dobszó mellett), az ellenségre rott. Lovasított tisztek az élen, lóháton vettek részt a rohamban. A szabályzat szerint a rohamot célszerű intézkedéseknek kellett megelőzni, „puszta, vad nekifutás nem elegendő”. Lehetőleg az ellenség egy vagy több gyenge helyén kellett betörni. Ha a támadás nem sikerült, akkor a tartalék, vagy valamely hátul fekvő terepvonal mögött kellett gyülekezni, hogy az ellenséges tűzhatás mögül kivonja magát. Bár ez ma furcsának látszik, azonban a fegyvertechnika akkori fejlettsége mellett lehetséges volt és rendszerint sikerült is. Így bizony aztán többször előfordult, hogy ugyanaz a zászlóalj egy rohamot egymásután többször megismételt. Mivel a rohamot rendszerint nem egységesen, hanem a zászlóaljak önállóan, saját elhatározásukból hajtották végre, így a harc igen sokszor valóban „hullámzó” képet mutatott.

Ez a jellegzetessége a harcnak különösen a szabadságharcra vonatkozik, u. i. a csatákat és ütközeteket kiértékelve megállapíthatjuk, hogy a kiterjedések igen nagyok voltak, ami nemcsak az egyes seregtestek, hanem csapattestek között is nagy térközöket és ezért nagy önállóságot követelt meg. Ha a harcot egy ma használatos szakkifejezéssel jellemezhetem, úgy legjobban a „találkozóharc” alakiságait állapíthatjuk meg.

Ha a zászlóalj állóhelyben (védelemben) várta meg az ellenség rohamát, akkor először tüzzel fogadta, majd 50 lépésről rohammal ellentámadásba ment át.

Védelmet a mi fogalmaink szerint a honvéd gyalogság csak erődökben és megerősített táborokban (sánczatokban) ismert. Ehhez felszerelése sem volt. Minden szakasznak volt ugyan egy „ács”-a, aki fejszével volt felszerelve, ezt azonban elsősorban híd és akadályok építésénél és rombolásánál, valamint tábornunkáknál használták fel.

A visszavonulás, lépésről-lépésre történt oly módon, hogy az előlévő alakulatok sík terepen 50—50 lépésnyire, hullámos, fedett terepen fedezővonalról fedezővonalra mentek vissza és minden megállásnál puskájukat elsütötték, majd folytatták a hátramenetet. Érdekes még, hogy a támadás előtt mindig meg kellett jelölni az esetleges visszavonulás vonalát, illetve helyét.

A lovasság támadásával szemben szétosztott, rendben csoportokat alakítva, zártrendben a közismert négyszög-alakzattal védekezett, még pedig oly módon, hogy az ellenséget 50 lépésnyire bevárva ösztüzet adott, majd pedig szuronyával védekezett, külön meghatározott módon a karddal és dárdával támadó ellenséges lovassággal szemben.

Jellemzőek a gyalogság harcára:

Kápolnánál és Isaszegnél, a szabadságharc két nagy csatájánál, „a gyalogság kevésbé tüzével, mint inkább szuronyával dolgozott”.

A schwechati ütközet (1848 október 30.) alkalmából „a gyalogság alig fejtett ki említésre méltó tevékenységet, kivéve Guyon 2 zászlóalját, de ez is inkább szuronyával dolgozott”.

A váci csatában (1849 április 10-én) a híres 3. honvédzászlóalj Földváry vezetése mellett kétszer rohamozza meg a csatát eldöntő hétkápolnai köhidat. „Először a rohamot a lengyel légióknak kellett volna végrehajtani, de az ez egyszer teljesen felmondta a szolgálatot. Helyette a kezdeményezés szerepét ismét a hős Földváry Károly által vezetett 3. honvédzászlóalj ragadta magához. Az első roham a császáriak szívós ellenállásán csakhamar hajótörést szenvedett, mely alkalommal egymásután két lovat lőttek ki Földváry alól. Azonban Földváry immár gyalog vezeti a második rohamot, melyet rövid elkeseredett harc után siker is koronáz.”

A kápolnai csatában (1849 február 26-án) „Pöntenberg zászlóaljainak nagy bátorsággal véghezvitt háromszoros támadása sem vergődhetett zöld ágra. Pöntenberg ezredes még mindig nem hagyva fel ama szándékával, hogy az előtte lévő erdőt birtokba vegye, 2 zászlóaljával egy üteg által támogatva az első harcvonalban, a harmadik a jobbszárny mögött tartalékviszonyban nyomult előre, még egy negyedik és utolsó rohamot intézve a kérdéses erdő ellen”.

A nagyszabeni csatában (1849 január 21-én) „a közepén beosztott bécsi légionisták és a 2. székely zászlóalj három ízben újították meg a sánczatok ellen intézett lökemüket, mely azonban az ellenség pusztító kartács- és fegyvertüzén mindannyiszor hajótörést szenvedett”.

A tápióbszkei ütközet (1849 április 4-én): „Nem sokára megjelent a kéksapkás és fehér kakastollas 3. és a veressapkás 9. honvédszászlóaljak, mely elől az ellenséges gyalogság a Tápió túlsó partjára húzódott vissza. Ezen a lelkes Földváry Károly 3. honvédzászlóalja éppen átkelni készült, midőn a szintén jelenlévő 9. zászlóalj emberei Kiss Pál alezredes alatt a 3. zászlóalj elsőbbsége ellen tiltakozva, előretörték, mely nemes versengés által a hídon pillanatnyi fennakadás támadt. Ennek Földváry azzal a szerencsés ötlettel vetett véget, hogy kezébe kapván a 9. honvédzászlóalj zászlaját, „nos, egyesülten előre!” kiáltással a leghevesebb golyózápor közepette rohant át vitézeivel a hídon és megvetette lábát a Tápió túlsó partján.”

Tokaji ütközet (1849 január 31-én):

„Midőn Schlick osztagai a rakamazi erdő közelébe értek, a 34. honvédzászlóalj szuronytözegetve eléjük ment és azokat visszavonulásra kényszerítette.”

A mossorini ütközetben (1849 július 23-án) a támadó honvédek „élénk ágyú- és puskaropogás között haláltmgvető elszántsággal nyomultak előre és bár kétízben a fensik széléről visszaverettek, egy harmadik rohamnál végre sikerült az egyik honvédcapatnak szilárdan megvetni lábát a fensikon”.

A komáromi második csatában (1849 július 11-én) „a magyar rohamoszlopok többszörösen áttörtek az elleneséges csatárláncot”.

A peredi csatában (1849 június 20-án) „Asbóth (a II. hadtest parancsnoka) személyesen a középtámadó-oszlop élére állva, negyedizben indítja rohamra csapatát”.

Fegyverzet.

A gyalogság fegyverzete a *szuronyos puska* volt, mely egyébként a honvéd hadseregnek végig, az egész szabadságharc alatt, egyik legnagyobb megoldatlan problémája maradt. Mint már említettem, emberben a honvédség sohasem szenvedett hiányt, a szervezés elé kizárólag a fegyverrel való ellátás szabott korlátokat. Súlyosbította a helyzetet, hogy a honvédségen belül kb. 10 fajta puska volt használatos. Ezenfelül mindennemű fellelhető ösdi löfegyverek is használtak.

A használt, akkor legkorszerűbb puska az osztrák és belga gyutacsos puska volt. A puska kedvező hordtávolsága 300 lépés volt és 800 lépésig hatott, tehát látjuk, hogy mai szemmel nézve is jó hatású volt. Találat valószínűsége csak tömegtűzben érvényesült.

A tűzgyorsaság volt az, illetve helyesebben a tüzelés lassúsága, mely használatát korlátozta. Az előtöltő puskának megosztott tölténnyel való megtöltése sok időbe telt. Ennek jellemzésére elegendők a vezényszavak ismertetése, melyek a puska megtöltéséül szolgáltak:

1. Vigyázz, töltsél! (A honvéd a puskát a töltéshez megfelelő helyzetbe hozza.)
2. Töltényt fogj!
3. Gyutacsot a serpenybe! (Itt vigyázni kellett, hogy a gyutacs pontosan a serpenybe beilleszkedjen.)
4. Töltésre kanyarítsd! (A töltény puskaporos végét el kellett harapni, hogy a puskaporhoz a gyutacs tüze hozzáférhessen.)
5. Töltényt a csőbe! (Ehhez a puskát új állásba kellett hozni.)
6. Vesszót a csőbe! (Ehhez először a puskavesszót a puskáról le kellett venni.)
7. Üsd be a vesszót a csőbe! (Ismét különös gondot igényelt.)

Utána a honvéd tűzkész volt.

Átlagosan 10 lövés után a csövet a lerakódott puskaportól és koromtól meg kellett tisztítani.

A legnagyobb erőfeszítés a fegyvergyártás terén csak enyhíteni, de nem tudta megoldani e kérdést, a hadsereg felszaporodásával a fegyverek gyártása nem tudott lépést tartani.

Pesten egy országos fegyvergyár állított fel, melyben naponta 500 puska készült el. A gyalogsági lőszer gyártása (golyó és lőpor) ugyancsak 5 nagy munkaműhelyben folyt. Később a Tiszántúlon (elsősorban Nagyváradon) folytatódott a fegyver és lőszergyártás. A lőszergyártást különösen megnehezítette, hogy különböző fegyverekhez kellett lőszerket gyártani. Külföldi rendelések csak kis részben vezettek sikerre. Így a honvédség nemcsak állandó puskahiánnyal, hanem lőszerhiánnyal is küzdött.* Bizony

* Ehhez járult még az is, hogy a tölténygyártásnál alkalmazott hadifoglyok lőpor helyett homokot csempészték a töltényekbe. Isaszegnél is ez volt az eset.

sokszor kellett a lőszert szuronnal és így több vérrel pótolni. Így a híres isaszegi csata döntő pillanatában Klapka, ki hadtestével már visszavonulóban volt, arra hivatkozik Görgeinek, hogy „teljesen ellődözte töltényeit, jobb tehát ma nem erőltetni a dolgot”, mire Görgei válasza: „Ha a gyalogságnak nincs tölténye, van szuronya! Előrel!” Erre Klapka hadteste is ismét támadásba lendül, ami a csatát a magyarok javára dönti el.

Komáromban 1849 júliusban kb. 18.000 főnyi védőőrség részére csak kb. 5000 puska állott rendelkezésre.

A szabadságharc végén Asbóth parancsnoksága alatt Szegegnél egy tartalékhadsereg felállítása volt tervezve, de löfegyvere alig volt.

A szomorúvégű debreceni csatában (1849 augusztus 2-án) Korponay ezredes hadoszlopa csak 3200 főnyi gyalogsága mindössze 1110 löfegyverrel rendelkezett.

A turai ütközetben (1849 július 20-án) az új X. hadtest (Dessewffy parancsnoksága alatt) 16 gyalogoszázalóaljból állt, melynek több mint fele kaszával volt felfegyverezve.

1849 januárjában Bem seregének csak valamivel több, mint a fele volt puskával ellátva.

A nem kombattáns (nemzetőr, népfelkelő) alakulatok pedig majdnem kizárólag kaszával, lándzsával, vasvillával és egyéb szűrő- és vágófegyverekkel voltak felszerelve.

Horváth Mihály, a szabadságharc kultuszminisztere és történetírója mondja: „a szükségletet fedezni sohasem voltak képesek; s emiatt néhány zászlóalj folyton fegyvertelenül hevert gyűhelyein”.

Kossuth 1849 május 26-án Bem-hez intézett leveléből: „Ujoncokat állítani, ez semmi fáradságomba nem kerül, — három hét alatt 100.000 embernél többet állíthatok, — de fegyverek és ruházat! ez a bökkenő; s e nélkül a legénység nem hadsereg. Már egy milliónyi összeget dobtam ki, hogy külföldről kapjak fegyvereket. Hasztalan!” „Jelenleg Besztercére 2000 fegyvert küldök; pedig itt is 50.000 embert kell felszerelnem.”

A felsorolt adatok, azt hisszük, jellemző képet adnak a helyzetről és csak még inkább megerősítik véleményünket a honvéd gyalogság nagyszerű teljesítményeiről. Ha ily hátránnyal nemcsak hogy egyenrangú ellenfele volt az osztrák gyalogságnak, hanem azt felülmultha, mutatja a honvédzászlóaljak valóban hőskölteményre érdemes szellemét.

Ime igyekeztem az 1848/49-i szabadságharc honvéd gyalogos katonájáról megközelítőleg helyes képet adni. Ma ennek a centenáriumi megemlékezésen felül különös jelentősége van, midőn honvédségünket újból a semmiből építjük fel. Modern korszerű honvéd gyalogságot akarunk teremteni, de ez nemcsak pusztán szervezési és anyagi kérdés. Hivatásának — az új, demokratikus Magyarország pajzsának minden külső és belső ellenséggel szemben, — csak akkor fog megfelelni, ha az 1848—49-i szabadságharc honvéd gyalogságának szabadságszerető, hősi és önfeláldozó szelleme fog részére példát mutatni.